

С. А. Шимків,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9770-1222>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.8.116

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ЗАХОДАХ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

S. Shymkiv,
PhD, Associate Professor of the Department of Finance, Banking,
Insurance and the Stock Market, Kiev Cooperative Institute of Business and Law

PECULIARITIES OF APPLYING A RISK-ORIENTED APPROACH IN AML PROCESS

У статті досліджено необхідність та особливості застосування ризик-орієнтованого підходу у діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Визначено необхідність організації належної організації системи фінансового моніторингу, учасниками фінансового ринку. Регулярна поява нових схем відмивання коштів, що характеризується більш складним процесом їх виявлення, потребує постійного вдосконалення внутрішнього законодавства країн, а також розбудови системи з управління ризиків фінансовими інститутами — суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Недоліки ефективності системи оцінки ризиків відмивання коштів, ускладнюють вибудовування механізмів надійного захисту від ризиків залучення до процесів протидії відмивання коштів та фінансування тероризму фінансових інститутів, виходячи з визначення ризик-профілів клієнтів та власного ризик-апетиту самого фінансового інституту.

Запропоновано при розробці системи управління ризиками, враховувати поетапне застосування процесу визначення ризиків на основі аналізу та виявлення індикаторів підозрілості та критеріїв ризику, застосування заходів зі зменшення ризиків, врахування яких і дасть можливість враховувати власні підходи до виявлення та оцінки ризиків відмивання грошових коштів і фінансування тероризму фінансовим інститутом та визначати власний ризик апетит. Узагальненням та результатом проведеного дослідження також стало визначення заходів з управління ризиками протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

In the paper, the author investigated the necessity and peculiarities of applying a risk-oriented approach in the activities of the subjects of primary financial monitoring. The study is devoted to the study of the need for proper organization of the financial monitoring system by financial market participants. The regular appearance of new money laundering schemes, characterized by a more complex process of their detection, requires constant improvement of the internal legislation of countries. What causes the need for subjects of primary financial monitoring to work on improvement and development of their own risk management systems by such financial institutions.

The lack of effectiveness of the money laundering risk assessment system makes it difficult to build protection mechanisms against involvement in legalization processes money laundering of financial institutions based on risk appetite. In accordance with the recommendations on the regular review of principles and procedures for accepting risks related to money laundering, the subjects of primary financial monitoring need to develop and update internal risk management processes taking into account activities in the current unstable conditions that have developed in Ukraine.

The shortcomings of the effectiveness of the money laundering risk assessment system make it difficult to build mechanisms for reliable protection against the risks of involvement in the processes of countering money laundering and terrorist financing of financial institutions, based on the definition of risk profiles of clients and the financial institution's own risk appetite.

The author suggested that when developing a risk management system, take into account the step-by-step application of the process of identifying risks based on the analysis and identification of indicators of suspicion and risk criteria, the application of measures to reduce risks, taking into account which will make it possible to take into account one's own approaches to identifying and assessing the risks of money laundering and terrorist financing financial institution and determine own risk appetite. The generalization and result of the conducted research also became the determination of risk management measures to combat money laundering and terrorist financing.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, управління ризиками, ризик-орієнтований підхід, протидія відмивання коштів та фінансування тероризму, ризик.

Key words: financial monitoring, risk management, risk-oriented approach, anti-money laundering and terrorist financing, risk.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тенденції сучасного світу цифровізації, розвитку електронних платежів, можливостей миттєвого руху фінансових активів, що за долі секунд здатні переміщуватись як в національних так і міжнародних масштабах, потребують значної пильності та застосування заходів, спрямованих на запобігання та зменшення негативних наслідків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, розповсюдження зброї масового знищення.

Зростаюча роль та необхідність дослідження заходів фінансового моніторингу, що ґрунтуються на використанні ризик-орієнтованого підходу зумовлені також сучасним станом, що пов'язаний з веденням військових дій, який несе зростаючу кількість загроз та ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та інших фінансових злочинів, що вимагають від суб'єктів системи фінансового моніторингу використання ефективних заходів для запобігання та виявлення ризиків. У цьому контексті зростаюча роль впровадження ризик-орієнтованого підходу зумовлена саме необхідністю недопущення фінансування тероризму та фінансуванню еко-

номіки країни, що чинить збройну агресію проти України.

Для ефективного реагування на ризики легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, важливо використовувати науково-обґрунтований процес прийняття рішень, що ґрунтується на ризик-орієнтованому підході.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання реалізації ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення є предметом напрацювань багатьох зарубіжних учених та вітчизняних дослідників таких як О.М. Бережний, О.О. Глущенко, Н.М. Внукова [4]. та ін. Водночас особливості реалізації ризик-орієнтованого підходу та визначення напрямів змін, з урахуванням впливу тенденцій сучасного стану, потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданнями даної публікації є дослідження та узагальнення особливостей реалізації заходів фінансового моніторингу, в основі яких лежить застосування ризик-орієнтованого підходу.

Таблиця 1. Процес оцінки ризиків відмивання

Етап	Стан	Характер ризику	Показники
Перший	Виявлення	Невіддільний ризик	клієнти; продукти (послуги) канали географія підтримка збройної агресії проти України інші якісні фактори
Другий	Аналіз	Контрольований ризик	управлінський контроль і підзвітність політики і процедури компанії («знай свого клієнта» КУС; клієнт належної обачності; комплексна перевірка; уточнення; попередні результати інших ризиків; управлінська інформація / звітність; ведення і зберігання записів; моніторинг і контроль операцій; навчання і тестування; інші елементи управління.
Третій	Оцінка	Залишковий ризик	стратегічні дії тактичні дії ризик-апетит

Джерело: розроблено автором.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Безперервна робота в щодо удосконалення системи фінансового моніторингу, орієнтована на боротьбу з відмиванням грошових коштів і фінансуванням тероризму, в сучасних умовах стає все важливішим показником для забезпечення довіри та прозорості до фінансової системи країни. Належна організація системи фінансового моніторингу фінансовими інститутами та виконання заходів фінансового моніторингу сприяє активному недопущенню ризикових операцій, та сприяє тим самим створенню надійної та стійкої платформи для всіх фінансових інститутів у цілому.

Система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення спрямована на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі — запобігання та протидія) [1].

Серед принципів, на яких ґрунтується побудова системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, що лежить в основі розбудови національної системи запобігання та протидії знаходиться застосування ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу [1, ст. 3].

Відповідно до пункту 53 статті 1 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" від 06.12.2019 № 361-ІХ" [1] під поняттям "ризик-орієнтований підхід" розуміється визна-

чення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня.

Так суб'єкти первинного фінансового моніторингу, з метою належної організації системи фінансового моніторингу, що ґрунтується на застосуванні ризик-орієнтованого підходу у своїй діяльності особливу увагу приділяють саме системі управління ризиками, на основі аналізу та виявлення індикаторів підозрілості та критеріїв ризику, на основі врахування яких і будують власні підходи до виявлення та оцінки ризиків відмивання грошових коштів і фінансування тероризму.

Тенденція до збільшення різноманітності фінансових інструментів на

фінансовому ринку (поява нових банківських продуктів, інтернет-банкінг, дистанційні методи укладення ділових відносин, впровадження віртуальних активів та ін.) забезпечує фінансовим інститутам більший доступ до грошових коштів, що значно підвищує рівень ризику відмивання кримінальних доходів. Це підтверджує необхідність подальшого дослідження теоретичних та методичних засад оцінки та управління ризиками.

З метою більш повного аналізу підходів до побудови систем управління ризиками, слід визначити економічну сутність поняття "ризик" у фінансовому моніторингу. Так, під ризиками розуміється небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності [1, ст. 1, п.54]. Невід'ємною складовою ризиків є

Таблиця 2. Встановлення ризик-апетиту

Визначення невіддільних ризиків			
Типи клієнтів	Операційна активність	Продукти, послуги, канали	Юрисдикції підприємницької діяльності
Оцінка факторів контролю			
Механізми управління	Політики і процедури	Системи і органи управління	Ресурси і навчання
Оцінка залишкового ризику			
Зниження ризиків (ризиків було зменшено, але не ліквідовано)		Контроль над ризиками (не дивлячись на залишкові ризики, їх зменшення неможливо)	
Реалізація підходу, що ґрунтується на оцінці ризику			
Частота моніторингу клієнтів з високим/середнім/низьким ризиком	Постійний моніторинг ділових відносин		Джерела інформації (незалежні огляди, оцінки)
Актуалізація даних клієнта	Заходи щодо клієнтів високого ризику		Залучення досвіду керівництва

Джерело: розроблено автором.

їх наслідки. У випадку виникнення ризику легалізації злочинних доходів, негативні наслідки можуть бути пов'язані із погіршенням ділової репутації, репутаційними, матеріальними (фінансовими) втратами, вжиттям санкцій державними регуляторами та правоохоронними органами, втрата ліцензії на здійснення діяльності і т.п.

Відповідно, з урахуванням зазначеного, при розробці заходів з оцінки ризиків та власних систем управління ризиками, суб'єкти первинного фінансового моніторингу повинні вибудовувати системи оцінювання ризиків протидії відмивання коштів та фінансування тероризму (далі ПВК/ФТ) на основі цілісного підходу, який має забезпечувати комплексну оцінку ризиків ПВК/ФТ із врахуванням усіх можливих критеріїв і ґрунтуватися на застосуванні ризик-орієнтованого підходу.

З урахуванням рекомендацій Національного банку України, який є органом, що здійснює контроль та виконання вимог законодавства України з питань фінансового моніторингу банками та страховиками (перестраховиками), страховими (перестраховиками) брокерами, кредитними спілками, ломбардами та іншими фінансовими установами (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу); платіжними організаціями, учасниками чи членами платіжних систем, які надають фінансові послуги на підставі відповідних ліцензій чи реєстраційних документів; операторів поштового зв'язку; інших установ, які надають послуги з переказу коштів та здійснення валютних операцій; філій або представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України, інших юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги (далі — установи) оцінка ризиків не повинна бути складною, але повинна відповідати характеру та обсягу діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу [3, 4].

При оцінці ризику важливо розрізняти первинний та залишковий ризик. Так, вважаємо, що цілісним та об'єктивним при оцінці ризиків має бути процес, що складається з декількох етапів, що наведено в Таблиці 1.

В таблиці відображено етапи оцінки ризику відмивання коштів, які є базовими. Так, на етапі I — виявлення, суб'єкта первинного фінансового моніторингу (далі —

СПФМ) визначає і ідентифікує свою схильність до ризику і фактори ризику, що підлягають оцінці, оцінює наявні клієнтам індикатори та критерії ризику. Такі ризики або фактори ризику виводяться з відомих, або підозрюваних загроз, вразливостей, індикаторів ризиків і є всебічним і комплексним процесом виявлення ризиків.

На другому етапі — аналіз, здійснюється оцінка внутрішнього контролю. Після визначення ризиків застосовуються заходи з управління, зменшення цими ризиками. Результатом даного етапу є досягнення прийняттого ризику.

На наступному етапі — проводиться оцінка. Оцінка в контексті аналізу ризиків полягає у визначенні пріоритетів в області зниження ризиків з урахуванням цілей, встановлених на початку процесу оцінки. Такі певні пріоритети можуть сприяти, в розробці стратегії зниження ризиків/застосування заходів зниження ризиків. Після оцінки невід'ємного ризику і ефективності внутрішнього контролю можна визначити залишковий ризик, що і присвоюється клієнту.

Відповідно до заявленого процесу, первинний ризик притаманний обставинам ризику, який існує до застосування заходів із зниження (мінімізації) ризику до прийнятного для суб'єкта первинного фінансового моніторингу рівня, а залишковий — це той рівень ризику, який залишається після застосування заходів із зниження (мінімізації) ризику до прийнятного для суб'єкта первинного фінансового моніторингу рівня.

Виходячи з досвіду зарубіжних банків, пріоритетним у системі комплаєнс-контролю нового типу є комплексність, що передбачає поруч з організацією управління комплаєнс-ризиками, управління також операційним ризиком і ризиком репутації (іміджу). Постійний моніторинг дій персоналу фінансової установи за виконання законодавства та внутрішніх принципів, запобігання негативному впливу на репутацію банку сприятиме мінімізації ризику викорис— тання банку з метою відмивання коштів, а також забезпечить стабільність довіри до банку на ринку [4].

З урахуванням запропонованого процесу та отриманих результатів зваження ризиків за етапами, відбувається визначення та встановлення ризик-апетиту (схильності до ризиків) самого суб'єкта первинного фінансового моніторингу, шляхом застосування комплексної системи оцінки ризиків, з урахуванням складових, що представлені в таблиці 2.

При визначенні ризик-апетиту, СПФМ має враховувати визначені невіддільних ризики притаманні за типами клієнтів, яким надаються послуги, ризики, що пов'язані та притаманні безпосередньо із продуктам та послугам, що надаються самим СПФМ, враховуючи пов'язані операційні ризики. Забезпечити оцінку факторів контролю за ризиками, тобто розробити механізми їх управління, визначити органи такого управління, розробити та затвердити внутрішні політики та процедури управління та організувати процес навчання персоналу.

Так, з урахуванням зазначеного, заходи з управління ризиками ПВК/ФТ, мають ґрунтуватися на ризик-орієнтованому підході та включати зокрема:

- чіткий розподіл обов'язків та відповідальності між працівниками СПФМ і постійний внутрішній контроль;

- попередній аналіз нових продуктів/послуг установи з метою виявлення притаманних їм потенційних ризиків ВК/ФТ;

- визначення, застосування лімітів, інших інструментів, які обмежують використання окремої послуги/продукту;

- упровадження диверсифікованого підходу з отримання дозволу на встановлення (продовження) ділових відносин (проведення разової фінансової операції на значну суму без встановлення ділових відносин) з клієнтом, застосовуючи ризик-орієнтований підхід (за принципом: вищий ризик — вищий за посадою уповноважений працівник СПФМ надає свій дозвіл, уключаючи керівника);

- отримання додаткового дозволу уповноваженого працівника / керівника СПФМ на проведення окремих фінансових операцій із високим рівнем ризику в рамках встановлених ділових відносин;

- забезпечення моніторингу ділових відносин з клієнтом, що уможливають оперативне виявлення відповідних притаманних критеріїв ризику;

- здійснення заходів НПК (уключно з посиленнями за потреби) та застосування принципу вивчення клієнта, уключно з отриманням додаткової необхідної інформації для розуміння змісту діяльності клієнта та/або суті фінансової операції;

- підвищення ступеня і характеру моніторингу ділових відносин з клієнтами високого рівня ризику;

- регулярне та об'єктивне інформування керівництва про виявлені ризики ВК/ФТ та заходи з управління такими ризиками;

- забезпечення розуміння працівниками установи своїх обов'язків у сфері ПВК/ФТ, у тому числі шляхом проведення навчальних заходів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В ході проведеного дослідження визначено, що профіль ризику клієнтів потребує детального вивчення, застосування заходів зі зменшення ризиків та оцінки ризику відмивання грошових коштів.

Суб'єктам первинного фінансового моніторингу потрібна постійна адаптація до прогресуючого середовища змін та виникнення нових схем відмивання коштів. Саме

тому, адаптація системи виявлення та оцінка ризику відмивання грошових коштів та фінансування тероризму, є необхідною не тільки для досягнення економічної ефективності в операціях з ризиком і спостереженням таких, але і з метою убезпечення власних інтересів недопущення ризиків та унеможливлення бути залученим та використаним для відмивання грошових коштів та фінансування тероризму. Відтак продовження подальших досліджень зумовлено необхідністю аналізу можливостей автоматизації процесів оцінки та управління ризиками відмивання грошових коштів та фінансування тероризму.

Література:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 06.12.2019 № 361-IX. [Електронний ресурс]. — [Режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

2. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу: Постанова НБУ від 28.07.2020 № 107 [Електронний ресурс]. — [Режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text>

3. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова НБУ від 19.05.2020 № 65 [Електронний ресурс]. — [Режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>

4. Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу / Н. М. Внукова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Економіка. — 2018. — № 8. — С. 64—68. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2018_8_14

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law of Ukraine "About the prevention and prevention of legalization (diversion) of income gained by evil behavior, the financing of terrorism and the financing of widespread mass poverty", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (Accessed 8 April 2024).

2. National Bank of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the Regulation on implementation of financial monitoring by institutions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text> (Accessed 8 April 2024).

3. National Bank of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the Regulations on financial monitoring by banks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (Accessed 8 April 2024).

4. Vnukova, N.M. (2018), "Management of the risks of financial institutions in the sphere of financial monitoring", Scientific notes of the National University "Ostrozka Academy". Series: Economics, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S2-1REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nznuoa_2018_8_14 (Accessed 8 April 2024). *Стаття надійшла до редакції 08.04.2024 р.*